Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара

Центр соціально-політичних досліджень

Національний технічний університет "Дніпровська Політехніка"

ГРАНІ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ

Розвиток людського капіталу, соціальні науки та журналістика

2026 ТОМ 29 № 4

Видається з вересня 1998 року

6 разів на рік

Дніпро

Видавництво «Грані»

2026

ГРАН/
Науково-теоретичний альманах

Том 29 № 4 2026

Засновники:
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Національний технічний університет "Дніпровська Політехніка",
ГО "Центр соціально-політичних досліджень"

Ідентифікатор медіа – R30-07407

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 11.06.2026 № 928 видання має право публікувати результати досліджень за спеціальностями А1, А2, А4, А5, А6, С2, С3, С5, С7, І10 у межах кластеру «Розвиток людського капіталу, соціальні науки та журналістика».

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Індексується:
DOAJ
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
ERİH PLUS
Ulrichs web
WorldCat
та інші.

Видавець:
Видавництво «Грані»
grani-print.dp.ua
graniprint@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2131 від 23.05.2005

Передплатний індекс – 41703
Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, підприємств, організацій, установ та ін. інформації несуть автори статей. Статті публікуються в авторській редакції. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.
Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора та редакції.

© «Грані» 2026

Редакційна колегія

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Ніколенко Людмила
д.пед.н., проф., КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, Україна

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:
Висоцька Ольга
д.філос.н., проф., КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, Україна
Гладуш Віктор
д.пед.н., проф., Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна
Іванова Світлана, заст. гол. редактора
к.філол.н., доц., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна
Іванчук Сабіна
д.пед.н., доц. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна
Квітка Сергій, заст. гол. редактора
д.держ.упр., проф., Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна
Ключник Руслан
к.пол.н., доц., Університет імені Альфреда Нобеля, Україна
Кляйн Владимир (Vladimir Klein)
д.пед.н., проф., Університет у Прешові (University of Presov), Словаччина
Кривошеїн Віталій
д.пол.н., проф., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна
Кузнецовенє Іоланта (Jolanta Kuznecoviene)
д.соц.н., проф., Литовський університет медичних наук (Lithuanian University of Health Sciences), Литва
Лепський Максим
д.філос.н., проф., Запорізький національний університет, Україна
Люткявичюс Євгеній (Eugenijus Liutkevičius)
доктор філософії, Університет Вітаутаса Великого (Vytautas Magnus University), Литва
Лучанінова Ольга
д.пед.н., проф., Український державний університет науки і технологій, Україна
Николаєва Валентина
д.держ.упр., проф., ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Україна
Омельченко Марина
к.пед.н., д.псих.н., проф., Донбаський державний педагогічний університет, Україна
Шилонова Вєра (Viera Šilonova)
доктор філософії, доц., Університет у Прешові (University of Presov), Словаччина
Щербак Віктор
к.пол.н., доц., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Редакція

Головний редактор: Ніколенко Л.
Заступники головного редактора:
Квітка С., Іванова С., Кривошеїн В.,
Редактор: Іванова С.

Контакти:

+38(050)258-83-86; granidp@gmail.com; www.grani.org.ua

GRAN/
Scientific and theoretical almanac

29 (4) 2026

Founders:
Oles Honchar Dnipro National University,
Dnipro University of Technology,
NGO "Centre of Social and Political Researches"

Media ID – R30-07407

In accordance with Order No. 928 of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 11, 2026, the journal is authorized to publish research results in specialties A1, A2, A4, A5, A6, C2, C3, C5, C7, and I10 within the cluster "Human Capital Development, Social Sciences and Journalism."

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Indexed:
DOAJ
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
ERİH PLUS
Ulrichs web
WorldCat
and other.

Publisher:
Publishing house «Grani»
www.grani-print.dp.ua
graniprint@gmail.com
Publishing license
ДК № 2131 dated 23.05.2005

Subscription index in Ukraine – 41703
Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations etc. to be bared by the authors. Articles are published in the author's editing. The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in published articles. Reprints and translations are allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© «Grani» 2026

Editorial board

EDITOR-IN-CHIEF
Nikolenko Liudmyla
Dr.Sc. in Pedagogy, Prof., Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Ukraine

EDITORIAL BOARD MEMBERS
Hladush Viktor
Dr.Sc. in Pedagogy, Prof., Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine
Ivanchuk Sabina
Dr.Sc. in Pedagogy, Assoc. Prof., Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine
Ivanova Svitlana, Deputy Editor-in-Chief
Ph.D. in Philology, Assoc. Prof., Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine
Klein Vladimir
Dr.Sc. in Pedagogy, Prof., University of Prešov, Slovakia
Kliuchnyk Ruslan
Ph.D. in Political Science, Assoc. Prof., Alfred Nobel University, Ukraine
Kryvoshein Vitalii
Dr.Sc. in Political Science, Prof., Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine
Kuznecoviene Jolanta
Dr.Sc. in Sociology, Prof., Lithuanian University of Health Sciences, Lithuania
Kvitka Sergiy, Deputy Editor-in-Chief
Dr.Sc. in Public Administration, Prof., Dnipro University of Technology, Ukraine
Lepskyi Maksym
Dr.Sc. in Philosophy, Prof., Zaporizhzhia National University, Ukraine
Liutkevičius Eugenijus
Ph.D., Vytautas Magnus University, Lithuania
Luchaninova Olha
Dr.Sc. in Pedagogy, Prof., Ukrainian State University of Science and Technologies, Ukraine
Nikolaieva Valentyna
Dr.Sc. in Public Administration, Prof., Pryazovskyi State Technical University, Ukraine
Omelchenko Maryna
Ph.D. in Pedagogy, Dr.Sc. in Psychology, Prof., Donbas State Pedagogical University, Ukraine
Shcherbak Viktor
Ph.D. in Political Science, Assoc. Prof., Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine
Šilonova Viera
Ph.D., Assoc. Prof., University of Prešov, Slovakia
Vysotska Olha
Dr.Sc. in Philosophy, Prof., Dnipro Academy of Continuing Education of Dnipropetrovsk Regional Council, Ukraine

Editorial office

Editor in Chief: Nikolenko L.
Deputies Chief Editor: Kvitka S. Ivanova S., Krivoshein V.,
Editor: Ivanova S.

Contacts:

+38(050)258-83-86; granidp@gmail.com; www.grani.org.ua

Changes in Family Roles in the Context of the Contemporary Russian–Ukrainian War

UDC 316.36:355.01
C5 Sociology
DOI: https://doi.org/10.15421/1726207

Matviienko Lyudmila
Ph.D., Assoc. Prof., https://orcid.org/0000-0001-8932-5757, liudmyla.matviienko@nuos.edu.ua
Sonechko Olga
Specialist, https://orcid.org/0000-0002-1524-3772, olha.sonechko@nuos.edu.ua

Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Mykolaiv, Ukraine)

Abstract.

Relevance. The article examines the psychological restructuring of family and marital roles during the Russian–Ukrainian war. War is considered a major stressor affecting family structure, interaction among family members, the distribution of responsibilities, and the performance of family functions. The analysis addresses role changes associated with mobilization, forced displacement, housing loss, financial difficulties, prolonged separation, and uncertainty about the future.

Purpose. The study aims to examine changes in family roles and identify prospects for family adaptation to wartime conditions. The analysis draws on systemic and cognitive-behavioral approaches, psychoanalytic theory, and attachment theory. This perspective treats role transformation as a restructuring of interpersonal relationships, expectations, emotional responses, and patterns of mutual support, alongside changes in household responsibilities.

Results. The analysis suggests that prolonged exposure to wartime conditions may weaken traditional role patterns and encourage new forms of family interaction. Published survey data from Gradus Research are used to illustrate changes in financial decision-making, family life planning, and satisfaction with marital or partnership relationships.

Conclusions. Particular attention is paid to the gender-role structure of the family and the increased responsibility assumed by women for everyday family functioning, child-rearing, emotional ties, and practical and social problems. Such changes may strengthen adaptive capacity while also increasing psychological strain. Mutual support, flexible role distribution, and attention to the emotional needs of adults and children are important resources for family resilience.

Keywords: family, family roles, role transformation, war, family system, marital interaction, psychological support

Зміна ролей у сім'ї в умовах сучасної російсько-української війни

Матвієнко Людмила, Сонечко Ольга

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Анотація.

Актуальність. У статті розглянуто особливості психологічної перебудови сімейних і подружніх ролей в умовах російсько-української війни. Війну визначено як масштабний стресогенний чинник, що впливає на структуру сім'ї, взаємодію між її членами, розподіл обов'язків і виконання сімейних функцій. Проаналізовано рольові зміни, пов'язані з мобілізацією, вимушеним переміщенням, втратою житла, матеріальними труднощами, тривалою розлукою та невизначеністю майбутнього.

Мета. Дослідити зміни сімейних ролей та визначити перспективи адаптації родини до умов воєнного часу. Аналіз спирається на системний і когнітивно-біхевіоральний підходи, психоаналітичну теорію та теорію прив'язаності. Така перспектива дає змогу розглядати трансформацію ролей як перебудову міжособистісних зв'язків, очікувань, емоційних реакцій і способів взаємної підтримки поряд зі зміною побутових обов'язків.

Результати. Проведений аналіз свідчить, що тривалий вплив воєнних умов може послаблювати традиційні рольові моделі та сприяти новим формам сімейної взаємодії. Оприлюднені дані опитування Gradus Research використано для ілюстрації змін у прийнятті фінансових рішень, плануванні життя родини та задоволеності шлюбними або партнерськими стосунками.

Висновки. Особливу увагу приділено гендерно-рольовій структурі сім'ї та зростанню відповідальності жінок за повсякденне функціонування родини, виховання дітей, підтримання емоційних зв'язків і розв'язання побутових та соціальних проблем. Такі зміни можуть посилювати адаптаційний потенціал і водночас збільшувати психологічне навантаження. Взаємна підтримка, гнучкий розподіл ролей та увага до емоційних потреб дорослих і дітей є важливими ресурсами сімейної стійкості.

Ключові слова: сім'я, сімейні ролі, трансформація ролей, війна, сімейна система, подружня взаємодія, психологічна підтримка

Стаття надійшла / Article arrived: 18.09.2026 // Схвалено до друку / Accepted: 12.11.2026 // Підписано до друку / Approved for printing: 13.11.2026

Вступ.

Постановка проблеми. Зміни в українському суспільстві під впливом російського вторгнення позначилися на функціях членів сім'ї, розподілі сімейних ролей та ціннісних орієнтаціях. Це зумовлює потребу в переосмисленні рольової організації сучасної української родини з урахуванням воєнного досвіду. Війна створює ситуацію тривалої невизначеності та порушує усталений баланс сімейних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання змін у сімейних ролях та взаєминах під впливом війни сьогодні активно розглядається у наукових дослідженнях. Військові події безпосередньо впливають на повсякденне життя сімей, змінюють звичний розподіл обов'язків між подружжям, характер їхнього спілкування та способи підтримки одне одного. З. Гетта (2025) звертає увагу на те, що внаслідок війни може відбуватися послаблення або розрив сімейних зв'язків, що негативно позначається на здатності сім'ї виконувати свої основні функції, зокрема соціальну, емоційну та виховну. При цьому важливу роль у подоланні таких труднощів відіграють взаєморозуміння між партнерами, готовність пристосовуватися до нових обставин та збереження взаємної підтримки.

О. Ващенко (2024) досліджує причини виникнення сімейних конфліктів і наголошує на значенні соціально-психологічних чинників. Особливої актуальності набувають зовнішні стресові обставини, які можуть посилювати напруження у стосунках між членами сім'ї. Своєю чергою, Г. Венгер (2015) розглядає особливості дистантних сімей, досліджених нею до повномасштабного вторгнення; ці напрацювання важливі й для осмислення сучасної вимушеної розлуки. Тривале перебування подружжя окремо змушує партнерів по-новому організовувати спілкування, розподіляти відповідальність за дітей та побутові питання, а також підтримувати емоційний зв'язок на відстані.

Л. Слюсар (2023) зосереджує увагу на демографічних і соціальних змінах українських сімей в умовах війни. Її дослідження дає змогу зрозуміти вплив воєнних подій на сімейні відносини та тенденції розвитку сім'ї. Окремі аспекти психологічної стійкості, посттравматичного зростання та подружніх взаємин розглянуто у працях А. Барановської (2023), Н. Левицького та Є. Потапчука (2024), І. Шинкаренко (2022) і Р. Федоренко (2022). Питання психологічної допомоги висвітлено також у перекладному виданні «Охорона психічного здоров'я в умовах війни» (2017), серед перекладачів якого – І. Павленко.

Аналіз зазначених досліджень показує, що війна суттєво змінює звичну модель сімейного життя. Подружжю доводиться пристосовуватися до розлуки, зміни матеріального становища, підвищеного емоційного напруження та необхідності самостійно вирішувати проблеми, які раніше розподілялися між партнерами. У таких умовах можуть змінюватися не лише окремі сімейні обов'язки, а й саме розуміння ролей чоловіка та жінки в сім'ї.

Разом із тим проведений аналіз наукових праць свідчить, що питання комплексної адаптації сім'ї до умов війни ще потребує подальшого вивчення. Зокрема, недостатньо уваги приділено тому, як одночасно взаємодіють психологічні ресурси членів сім'ї, зміни гендерних ролей, перерозподіл сімейних обов'язків та підтримка з боку соціального оточення. Саме тому подальше дослідження трансформації сімейних ролей в умовах війни є актуальним і дає можливість глибше зрозуміти, за рахунок яких ресурсів сучасні українські сім'ї зберігають стійкість та пристосовуються до нових життєвих обставин.

Мета статті – дослідити зміни сімейних ролей сучасної української родини та визначити перспективи її адаптації до умов воєнного часу.

Результати дослідження.

1. Дослідження сучасних сімейних ролей в умовах війни.

Російське вторгнення істотно змінило життя українських родин. Його вплив виявився у фінансових труднощах, зміні місця проживання та розлуці членів сім'ї. Частину чоловіків і жінок було мобілізовано до Збройних Сил України. Багато людей виїхали за кордон або перемістилися в межах України; саме внутрішнє переміщення є підставою для набуття статусу ВПО. Інші залишилися вдома та самостійно піклуються про родину. Усі ці обставини безпосередньо впливають на взаємини між близькими людьми.

Особливо ці зміни можна помітити саме у відносинах сучасного подружжя. Коли один із подружжя тривалий час перебуває далеко від дому, значна частина сімейних справ автоматично переходить до іншого. Той, хто залишається з дітьми, часто змушений самостійно займатися побутом, вирішувати фінансові питання, стежити за навчанням дітей і водночас справлятися з власними переживаннями. У результаті звичний розподіл обов'язків між чоловіком і дружиною змінюється. Те, що раніше виконувалося спільно, тепер одна людина може робити самостійно.

Водночас фізична відсутність людини не означає, що вона перестала бути частиною своєї родини.

Багато родин підтримують зв'язок за допомогою відеоспілкування. Батьки, які перебувають далеко від дітей, прагнуть залишатися залученими до їхнього життя: цікавляться їхніми справами, підтримують емоційно та беруть участь у прийнятті важливих рішень. Тому виконання сімейної ролі залежить не лише від спільного проживання, а й від емоційної присутності та уваги.

Істотні зміни було зафіксовано і в батьківстві. В умовах війни батькам доводиться турбуватися не тільки про харчування, навчання чи побут дітей, а й про їхній

емоційний стан. Діти загалом бояться вибухів та сирен. Вони можуть сумувати за батьками, або хвилюватися за близьких. У таких ситуаціях дорослим доводиться бути для дітей джерелом спокою та підтримки, навіть якщо самим їм страшно або важко.

Зміни торкнулися і самих дітей, які дедалі більше допомагають батькам. Частина дітей у таких умовах змушена передчасно брати на себе дорослі обов'язки.

З одного боку, це може допомагати їм розвивати відповідальність. З іншого боку, надмірна кількість дорослих обов'язків може бути для дитини важкою, адже їй також потрібні час на навчання, спілкування, відпочинок і нормальне дитинство.

Важливу підтримку сім'ям часто надають бабусі, дідусі та інші родичі. Якщо батьки не можуть повною мірою виконувати свої обов'язки, родичі допомагають із доглядом за дітьми, побутовими або матеріальними питаннями. У деяких сім'ях це сприяє зближенню поколінь, оскільки люди починають більше покладатися одне на одного.

Разом із позитивними проявами така ситуація має й складні сторони. Постійна втома, тривога, фінансові проблеми та невизначеність можуть стати причиною конфліктів. Іноді люди просто не мають достатньо сил, щоб спокійно обговорювати труднощі.

З цієї причини теоретично можуть формуватися образи або ж відчуття, що один член родини робить більше за іншого. Саме тому в сучасних умовах особливо важливими стають взаємна підтримка, довіра та готовність говорити про свої проблеми. Таким чином, війна суттєво змінила традиційне розуміння сімейних ролей. Сьогодні вони стали менш чітко визначеними та значно більше залежать від конкретних обставин. Члени родини змушені замінювати одне одного, брати на себе додаткові обов'язки та швидко пристосовуватися до змін. При цьому головним залишається не те, хто саме виконує певну роль, а те, наскільки родина здатна підтримувати своїх членів і зберігати відчуття близькості та єдності.

В умовах війни сім'я для багатьох людей стає тим місцем, де можна отримати моральну підтримку, відчути себе потрібним і не залишитися наодинці зі своїми проблемами. Саме здатність родини змінюватися, пристосовуватися до нових обставин і підтримувати одне одного допомагає їй зберігати стійкість навіть у дуже складних життєвих ситуаціях.

2. Соціально-психологічні наслідки трансформації сімейних ролей в умовах війни.

Воєнні умови істотно вплинули на життя українських родин. Вимушені зміни побуту позначилися на міжособистісних відносинах. Розподіл обов'язків, який раніше сприймався як звичний, часто доводиться переглядати. Родини змушені шукати нові способи порозуміння.

Людина, яка залишається вдома, змушена самостійно вирішувати значно більше питань: займатися дітьми, працювати, вести господарство та приймати важливі рішення. Таке навантаження поступово позначається на психологічному стані. Постійна втома, переживання за близьких і необхідність постійно контролювати ситуацію можуть викликати емоційне виснаження. Людині стає важче справлятися навіть із повсякденними проблемами, які до війни не здавалися складними. Окремою проблемою є тривала невизначеність. Родини не завжди знають, коли зможуть знову жити разом, чи буде безпечним їхнє житло, чи збережеться робота та стабільний дохід. Через це майбутнє сприймається непередбачуваним. Такий стан постійного очікування впливає на настрій і поведінку членів сім'ї. Зміни відбуваються і у взаєминах між подружжям. Тривала розлука може посилювати емоційну дистанцію. Партнери починають жити різним повсякденним життям, мають різний досвід і різне психологічне навантаження. Через це іноді виникає відчуття, що вони вже не так добре розуміють одне одного, як раніше. Водночас дистанція не обов'язково призводить до погіршення стосунків. Якщо партнери підтримують постійний зв'язок, говорять про свої переживання та намагаються брати участь у житті одне одного, сімейні відносини можуть залишатися міцними. У таких випадках навіть складні обставини можуть посилити відчуття близькості та взаємної відповідальності.

Змінилися й батьківські ролі. За тривалої відсутності одного з батьків іншому часто доводиться виконувати його функції у вихованні дітей, підтримці навчання, вирішенні побутових питань та емоційній підтримці. Унаслідок цього відповідальність одного з батьків істотно зростає. Діти також відчувають наслідки цих змін і частіше долучаються до побутових справ.

Ці чинники спонукають українські родини перебудовувати внутрішню взаємодію. Окремі ролі набувають більшої ваги, а нерівномірність навантаження може спричиняти конфлікти та емоційне віддалення.

Водночас перераховані нами зміни можуть стати надійною основою для формування більш гнучких і рівноправних стосунків у родині. Багато залежить від того, наскільки члени сім'ї готові підтримувати одне одного, говорити про свої переживання та разом шукати вихід зі складних ситуацій.

Для аналізу змін використано оприлюднені результати опитування Gradus Research, проведеного для Університету Східної Англії (Gradus Research, 2023).

Опитування тривало 18–31 серпня 2023 року; 356 жінок із дітьми до 18 років заповнили анкету в мобільному застосунку. Учасниці проживали в Україні, а до повномасштабної війни – разом із дітьми та партнером. Виокремлено три групи: жінки-ВПО (100), дружини військовослужбовців (156) і жінки, які повернулися з-за кордону (100). Результати характеризують опитані групи й не є оцінкою всіх українських сімей (Gradus Research, 2023).

Табл. 1
Зміна ролі у прийнятті рішень щодо фінансових питань сім'ї

Зміна ролі	Жінки-ВПО	Дружини військово-службовців	Жінки, які повернулися з-за кордону
Зросла	39 %	54 %	19 %
Не змінилася	44 %	35 %	65 %
Зменшилася	13 %	7 %	13 %
Важко відповісти	4 %	3 %	3 %

Джерело: Gradus Research (2023). Сума відсотків може відрізнятися від 100 % через округлення.

Серед опитаних дружин військовослужбовців 54 % повідомили про зростання своєї ролі у фінансових рішеннях, 62 % – у вихованні дітей, 63 % – у плануванні життя родини (Gradus Research, 2023).

Серед жінок, які повернулися з-за кордону, відповідні частки становили 19 %, 34 % і 38 % (Gradus Research, 2023).

Табл. 2
Зміна ролі у плануванні життя родини

Зміна ролі	Жінки-ВПО	Дружини військово-службовців	Жінки, які повернулися з-за кордону
Зросла	46 %	63 %	38 %
Не змінилася	41 %	29 %	52 %
Зменшилася	6 %	4 %	7 %
Важко відповісти	7 %	4 %	3 %

Джерело: Gradus Research (2023).

Частка респонденток, які оцінили дохід сім'ї як низький або нижчий за середній, серед жінок-ВПО зросла з 37 % до 70 %, а серед тих, хто повернувся з-за кордону, – із 17 % до 50 % (Gradus Research, 2023).

Щодо фінансового забезпечення родини наведено такі показники: 59 % сімейних витрат становлять витрати першої необхідності; 53 % родин заощаджують на взутті, одязі та продуктах харчування.

Переселенці дедалі більше скорочують фінансові витрати на оренду житла, дитячий одяг та взуття, також це стосується послуг стоматології, засобів побутової хімії тощо.

Попри труднощі воєнного часу, більшість опитаних жінок повідомили про задоволеність шлюбними або партнерськими стосунками (табл. 3). Позитивна оцінка стосунків може співіснувати з труднощами повсякденної взаємодії.

Табл. 3
Задоволеність шлюбними або партнерськими стосунками

Оцінка стосунків	Жінки-ВПО	Дружини військово-службовців	Жінки, які повернулися з-за кордону
Задоволені (повністю або радше)	72 %	81 %	87 %
Незадоволені (повністю або радше)	18 %	12 %	5 %

Джерело: Gradus Research (2023). Наведено сумарні категорії задоволеності та незадоволеності; інші варіанти відповідей не включено.

Особливого значення в період російського вторгнення набуває спільне вирішення проблем сучасною родиною. Коли члени сім'ї спільно обговорюють труднощі та реально разом шукають вихід із ситуації, їм легше справлятися з психологічним навантаженням. Це також допомагає уникати непорозумінь і більшості конфліктів. Важливо, щоб відповідальність не покладалася постійно на одну людину. Якщо обов'язки розподіляються відповідно до можливостей кожного, це зменшує напруження у сім'ї.

Водночас тривала війна може створювати додаткові труднощі у відносинах. Постійна небезпека, фінансові проблеми, вимушене переміщення, розлука членів сім'ї та емоційне виснаження можуть впливати на спілкування між близькими. Через втому та переживання люди можуть ставати більш дратівливими або замкнутими. Тому сім'ї важливо не лише вирішувати побутові питання, а й звертати увагу на емоційний стан кожного її члена.

Таким чином, стійкість сім'ї під час війни значною мірою залежить від її здатності пристосовуватися до змін. Родина може змінювати звичні ролі, перерозподіляти обов'язки та знаходити нові способи взаємодії. При цьому важливо зберігати довіру, взаємоповагу та емоційний зв'язок. Саме взаємна підтримка допомагає членам сім'ї легше переживати складні періоди, долати наслідки війни та зберігати відчуття єдності.

3. Перспективи розвитку сімейних відносин у повоєнний період

Повоєнний період може створити умови для більш передбачуваного сімейного життя, однак відновлення родинних відносин супроводжуватиметься новими труднощами. Основні напрями та можливі проблеми систематизовано нижче.

Табл. 4

Основні напрями розвитку сімейних відносин у повоєнний період

Напрям розвитку	Основні зміни	Очікуваний результат
Відновлення сімейної близькості	Поступове повернення членів сім'ї до спільного життя, відновлення спілкування	Зміцнення емоційного зв'язку між близькими
Відновлення довіри	Відкрите обговорення переживань, проблем і майбутніх планів	Зменшення непорозумінь та конфліктів
Зміна сімейних ролей	Більш рівномірний розподіл побутових і батьківських обов'язків	Формування партнерських відносин
Підтримка дітей	Більше уваги до емоційних та соціальних потреб дітей	Покращення адаптації дітей до мирного життя
Психологічна підтримка	Звернення до психологів, сімейних консультантів, соціальних служб	Подолання наслідків стресу та травматичного досвіду
Економічне відновлення	Повернення до роботи, відновлення житла та доходів	Підвищення матеріальної стабільності сімей
Спільне планування майбутнього	Обговорення житла, роботи, освіти дітей, фінансів	Формування довгострокових сімейних планів
Соціальна адаптація	Повернення до активного суспільного життя	Зміцнення соціальних зв'язків родини

Джерело: узагальнено авторками.

Як показано в таблиці 4, розвиток сімейних відносин у повоєнний період охоплюватиме не один окремий напрям, а цілу систему взаємопов'язаних змін. Емоційне відновлення сім'ї буде тісно пов'язане з її матеріальним становищем, психологічним станом та можливістю планувати майбутнє. Тому підтримка родини має бути комплексною.

Табл. 5

Можливі проблеми сімей у повоєнний період та шляхи їх подолання

Проблема	Причини виникнення	Можливі наслідки	Шляхи подолання
Труднощі після тривалої розлуки	Військова служба, вимушене переміщення, проживання окремо	Відчуження, конфлікти, непорозуміння	Поступове відновлення спільного життя та спілкування
Психологічне напруження	Пережиті бойові дії, страх, втрати, тривалий стрес	Дратівливість, замкнутість, конфлікти	Психологічна та сімейна підтримка
Фінансові труднощі	Втрата роботи, доходів, житла або майна	Сімейні конфлікти, невпевненість у майбутньому	Працевлаштування, соціальна та державна підтримка
Зміна сімейних ролей	Самостійність одного з партнерів під час розлуки	Складність повернення до попереднього розподілу обов'язків	Відкрите обговорення та партнерський розподіл обов'язків
Проблеми у вихованні дітей	Зміна поведінки та потреб дітей після пережитих подій	Непорозуміння між батьками і дітьми	Більше уваги, спілкування та психологічної підтримки
Відсутність спільних планів	Невизначеність щодо роботи, житла та місця проживання	Тривожність і нестабільність	Спільне планування майбутнього
Соціальна ізоляція	Переїзд, втрата соціального оточення	Самотність, зменшення соціальної активності	Відновлення соціальних контактів та участь у громадському житті

Джерело: узагальнено авторками.

Наведені в таблиці 5 проблеми не обов'язково виникатимуть у кожній сім'ї. Багато залежатиме від тривалості розлуки, особистого досвіду членів родини, матеріального становища та рівня взаємної підтримки. Водночас своєчасне реагування на труднощі може допомогти запобігти поглибленню сімейних конфліктів.

Табл. 6
Чинники, що сприятимуть зміцненню сімейних відносин після війни

Чинник	Його значення для сім'ї
Взаємна підтримка	Допомагає пережити складні життєві ситуації та відчувати емоційну безпеку
Довіра	Створює основу для відкритого спілкування та спільного вирішення проблем
Рівноправність	Дає можливість кожному члену сім'ї брати участь у прийнятті важливих рішень
Відкрите спілкування	Допомагає говорити про переживання, очікування та проблеми
Спільне проведення часу	Сприяє відновленню емоційної близькості
Психологічна допомога	Допомагає долати наслідки тривалого стресу та пережитих травм
Матеріальна стабільність	Зменшує напруження та дає можливість планувати майбутнє
Підтримка дітей	Допомагає дитині відновити відчуття безпеки та стабільності
Спільне планування	Формує спільне бачення подальшого життя родини
Готовність до змін	Допомагає сім'ї пристосовуватися до нових життєвих обставин

Джерело: узагальнено авторками.

Якщо подивитися на ці чинники комплексно, можна побачити, що міцність сім'ї після війни залежатиме не лише від зовнішніх умов. Важливими будуть і внутрішні ресурси родини. Здатність говорити одне з одним, підтримувати близьких, домовлятися та приймати зміни допоможе сім'ям поступово адаптуватися до нового життя.

Табл. 7
Очікувані зміни у сімейних відносинах у повоєнний період

Сфера сімейного життя	Довоєнна модель	Зміни під впливом війни	Перспектива після війни
Розподіл обов'язків	Переважно традиційний	Значна частина обов'язків перерозподіляється	Більш гнучкий та партнерський розподіл
Прийняття рішень	Часто один із партнерів відіграє провідну роль	Більше самостійності кожного	Спільне прийняття важливих рішень
Виховання дітей	Традиційний розподіл відповідальності	Один із батьків може тимчасово виконувати більшість обов'язків	Більш активна участь обох батьків
Спілкування	Звичне повсякденне спілкування	Часто дистанційне або обмежене	Потреба у відновленні емоційної близькості
Фінансові питання	Відносно стабільне планування	Зростання фінансової невизначеності	Поступове відновлення та спільне планування бюджету
Ставлення до сім'ї	Сім'я як звична частина життя	Підвищення значення близьких людей	Більша цінність взаємної підтримки та спільного часу
Планування майбутнього	Довгострокові плани	Невизначеність	Поступове відновлення довгострокового планування

Джерело: узагальнено авторками. Порівняння має узагальнювальний, а повоєнні перспективи – прогнозний характер.

Отже, таблиця 7 показує, що повоєнна сім'я, найімовірніше, не буде повністю копіювати довоєнну модель. Досвід війни вже змінив розподіл відповідальності між членами родини. Тому в майбутньому можна очікувати більшої гнучкості сімейних ролей, активнішої участі обох партнерів у прийнятті рішень та більшої уваги до психологічного комфорту кожного члена сім'ї.

Таким чином, розвиток сімейних відносин у повоєнний період буде складним і поступовим процесом. Родинам доведеться відновлювати не тільки матеріальні умови життя, а й те, що не можна виміряти грошима, – довіру, близькість, відчуття безпеки та взаєморозуміння.

Водночас саме пережитий досвід може стати основою для позитивних змін. Люди краще розумітимуть цінність підтримки, спільного часу та взаємної відповідальності. Сімейні ролі можуть стати більш гнучкими, а відносини – більш партнерськими.

Тому головною перспективою є не просте повернення до того, «як було до війни», а створення нової моделі сімейного життя. У ній важливе місце

можуть посісти рівноправність, взаємна турбота, психологічна підтримка, спільне прийняття рішень і готовність разом долати труднощі. Саме такі зміни можуть стати основою для зміцнення української сім'ї та її стійкості у повоєнному суспільстві.

Висновки.

Проведений аналіз дає підстави розглядати емоційне віддалення як один із ризиків воєнного часу для родин. Воно може виникати через переживання за близьких, тривалу розлуку та невизначеність майбутнього. Водночас опитування Gradus Research засвідчує, що труднощі не виключають збереження задоволеності партнерськими стосунками. Діти потребують не лише матеріального забезпечення, а й емоційної підтримки батьків.

Водночас емоційний стан самих батьків безпосередньо впливає на дітей. Якщо дорослі постійно перебувають у стані стресу, це може позначатися на поведінці дитини та її відчутті захищеності. Саме тому підтримка має бути взаємною. Здатність членів сім'ї говорити про свої переживання, підтримувати одне одного та зберігати щоденні сімейні звички стає важливою умовою збереження близьких стосунків під час війни.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

Барановська, А. (2023). Психологічна стійкість у структурі організації особистості. У *Матеріали VI Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів»* (с. 45–47).

Ващенко, О. (2024). Соціально-психологічні чинники подружніх конфліктів в умовах війни. *Вісник післядипломної освіти. Соціальні та поведінкові науки; управління та адміністрування, 28*(57), 27–43. https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-28(57)-27-43

Венгер, Г. (2015). Психологічні особливості рольових стосунків у дистантних сім'ях. *Проблеми сучасної психології, 27*, 103–116. https://problemps.kpnu.edu.ua/article/view/158586

Гетта, З. (2025). Розрив сімейних стосунків через війну як чинник її дисфункціональності. У *Молодіжний соціологічний форум НТУ «ХПІ»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів, присвяченої 140-річчю Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»* (с. 98–101). НТУ «ХПІ». https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/90951

Левицький, Н., & Потапчук, Є. (2024). Теоретико-методологічний аналіз проблеми посттравматичного зростання членів сім'ї в умовах війни. *Психологічні травелоги*, 2, 184–196. https://pt.khmnu.edu.ua/index.php/pt/article/view/180/168

Охорона психічного здоров'я в умовах війни (Т. Семигіна, І. Павленко, Є. Овсяннікова та ін., пер.; т. 1). (2017). Наш формат. https://library.gov.ua/ohorona-psyhichnogo-zdorov-ya-v-umovah-vijny/

Слюсар, Л. (2023). Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*, 2(52), 3–20. https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003

Федоренко, Р. (2022). *Психологічний аналіз подружніх взаємин на різних стадіях функціонування сім'ї*. Вежа-Друк. https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21448

Шинкаренко, І. (2022). Сім'я в умовах війни: Психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, (спец. вип. 2), 554–562. https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-554-562

Gradus Research. (2023, 18 вересня). *Зміни в ролях: як війна вплинула на сімейне життя українських жінок*. https://gradus.app/en/report/changes-roles-how-war-has-affected-family-life-ukrainian-women/

REFERENCES

Baranovska, A. (2023). Psychological resilience in the structure of personality organization. In *Proceedings of the VI All-Ukrainian Psychological Readings "Improving the professional skills of future psychologists"* (pp. 45–47).

Fedorenko, R. (2022). *Psychological analysis of marital relationships at different stages of family functioning*. Vezha-Druk. https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21448

Gradus Research. (2023, September 18). *Shift in roles: How the war has affected the family life of Ukrainian women*. https://gradus.app/en/report/changes-roles-how-war-has-affected-family-life-ukrainian-women/

Hetta, Z. (2025). The breakdown of family relationships due to war as a factor in family dysfunction. In *Youth Sociological Forum of NTU "KhPI": Proceedings of the International Scientific and Practical Conference of Students and Postgraduate Students dedicated to the 140th anniversary of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"* (pp. 98–101). National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute." https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/90951

Levytskyi, N., & Potapchuk, Ye. (2024). Theoretical and methodological analysis of the problem of post-traumatic growth among family members in wartime. *Psychological Travelogues*, 2, 184–196. https://pt.khmnu.edu.ua/index.php/pt/article/view/180/168

Mental health care in wartime (T. Semyhina, I. Pavlenko, Ye. Ovsiannikova et al., Trans.; Vol. 1). (2017). Nash Format. https://library.gov.ua/ohorona-psyhichnogo-zdorov-ya-v-umovah-vijny/

Shynkarenko, I. (2022). Family in wartime: Psychological, psychosocial, and psychopathological problems. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, (special issue 2), 554–562. https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-554-562

Sliusar, L. (2023). Ukrainian family under the conditions of war. *Demography and Social Economy*, 2(52), 3–20. https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003

Vashchenko, O. (2024). Socio-psychological factors of marital conflicts in wartime. *Bulletin of Postgraduate Education. Social and Behavioral Sciences; Management and Administration, 28*(57), 27–43. https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-28(57)-27-43

Venher, H. (2015). Psychological characteristics of role relationships in geographically separated families. *Problems of Modern Psychology, 27*, 103–116. https://problemps.kpnu.edu.ua/article/view/158586

Snida Yevhenii. Designing Integrated Courses in History and Civics for Specialized High Schools: The Competency Dimension **194**

Tsurkan Mariia, Nastenko Olga, Kravets Liubov. Andragogical Competence as an Important Component of the Professionalism of Academic and Pedagogical Staff **201**

Lazarevych Vladyslav. Ukraine's Judiciary in the Critical Situation of War: Asymmetric Re-Embedding and Institutional Trust **209**

Kushnarova Mariia. The Intelligentsia: Paradoxes of the Basic Pattern **217**

Yatsyshyn Uliana, Shkoliar Mariana, Savchynskyi Ruslan. Wartime Personnel Research as Social Interaction: Ethical Foundations and Research Instruments from a Trauma-Informed Perspective **225**

Elyazova Ulviyya. Social Interventions in Working with Vulnerable Groups: People with Mental Health Disabilities **234**

Bashmanivskyi Oleksii, Bashmanivskyi Valerii, Vasylenko Karolina. "Hyakumanto Darani" as the Oldest Documented Example of Mass **239**

Lisovska Myroslava, Vashchenko Vladyslava. Ukraine's Institutional Cooperation with the International Organization for Migration in the Context of War: Transformations and Priorities **244**

Yashkina Daria. Europeanization Through Vulnerability: A Relational Model of Institutional Vulnerability and Third Mission Transformation in Wartime Universities **252**

Zhovtenko Taras. State Counter-Terrorism Policy as a Component of Developing a System to Counter Modern Hybrid Threats **259**

Goltsov Andrey. The Russian Federation's Civilizational Geopolitics in the Post-Soviet Space **266**

Baditsa Maryna, Rzhypetska Vitalina. Pedagogical Support for the Development of Cognitive Activity in Young Children in a Specially Organized Sensory Environment **272**

Kocherga Oleksandr, Stadnik Nadiia, Volynets Yuliia. Resilience of Preschool Education in Ukraine Amid Prolonged War: Safety, Accessibility, and Psychosocial Support **277**

Hron Victoria, Khriapak Serhii, Minenko Olesia. The Relationship between Active, Interactive, and Reproductive Methods of Foreign Language Teaching in Developing the Communicative Competencies of Future State Emergency Service **283**

Nykolaieva Valentyna, Tsarevska Olha. Experience of Charitable and Civil Society Organizations in Developing Digital Skills Among Older Adults **289**

Matviienko Lyudmila, Sonechko Olga. Changes in Family Roles in the Context of the Contemporary Russian–Ukrainian War **295**

Bazhyn Vladyslav. The Competence-Based Approach in the Development of Modern Education: A Sociological Dimension **302**

Ovdin Oleksandr. Emigration from Ukraine to European Union Countries during the Full-Scale War (2022–2026): Demographic and Legal Aspects **307**

Dyiak Vadym, Mykhailova Svitlana. Transformation of Ukraine's Religious Space in Wartime as a Confrontation Between Consolidation and Pseudomorphosis **313**

Vishnevska Nataliya, Chmyr Viktor. Digital Learning Resources in Automotive Specialist Training within the Contemporary Educational Environment **320**

Kolomoiets Hennadii, Sharov Sergii, Miroshnichenko Mykola. Methodological Aspects of Teaching the Course "Applied Computer Technologies" to Master's Students Majoring in Agricultural Engineering ... **328**

Zhan Ensi. Professional Choreographic Training of Higher Education Students Based on Health-Preserving Technologies: A Component-Criterion Characterization **334**

Martynenko Larysa. Differentiated Instruction as a Response to the Needs of Gifted Students: British Experience and Opportunities for Ukrainian Schools **339**

Afanasyev Anatoliy. The Use of Virtual Reality Technology to Develop Future Border Guard Officers' Skills for Operating in Extreme Conditions **349**

Kijan Olga. Psychological and Pedagogical Factors in Teachers' Readiness to Implement Innovations in General Secondary Education Institutions **354**

Zhukova Anna. Scientific Conceptualization of the Phenomenon of Patriotism in an Interdisciplinary Context ... **361**

Jafarli Malak. Transforming the Legacy of Conflict in the South Caucasus: Pathways toward Intercultural Dialogue and Implications for Regional Security 3**66**

Шановні колеги, шановні автори!

Редакційна колегія науково-теоретичного альманаху «ГРАНІ» щиро дякує вам за інтерес до нашого видання, довіру та активну участь у науковій комунікації.

Звертаємо вашу увагу, що відповідно до чинних вимог до фахових наукових видань України встановлено обмеження щодо щорічного збільшення кількості опублікованих статей порівняно з попереднім роком.

Водночас після перереєстрації альманаху «ГРАНІ» суттєво розширився перелік наукових спеціальностей, за якими видання має право публікувати результати досліджень. Це сприяло зростанню зацікавленості наукової спільноти та значному збільшенню кількості поданих матеріалів.

Усі рукописи проходять процедуру наукового рецензування та редакційного опрацювання. Рішення про публікацію ухвалюється з урахуванням наукової якості дослідження та його відповідності вимогам, розміщеним на офіційному сайті видання. За наявності зауважень авторам надається можливість доопрацювати матеріали. Водночас окремі рукописи можуть бути відхилені за результатами рецензування.

Редакційна колегія з повагою ставиться до праці кожного автора та зацікавлена в розвитку наукового потенціалу представлених досліджень. Разом із тим закликаємо авторів приділяти особливу увагу науковій новизні, методологічній обґрунтованості, аргументованості результатів і загальному науковому рівню публікацій.

Окремо звертаємо увагу, що у виданні запроваджено обов'язкове подання Декларації про використання штучного інтелекту під час підготовки наукових матеріалів.

З огляду на встановлені обмеження щодо обсягу публікацій, значну кількість поданих рукописів та необхідність дотримання редакційних процедур терміни приймання матеріалів до найближчого випуску є обмеженими. У зв'язку із обмеженням строків прийому статей в №5 до 18 листопада 2026 року редколегія сподівається на ваше розуміння. Вже подані до цього строку матеріали проходять рецензування та опрацьовуються.

Просимо з розумінням поставитися до встановлених термінів приймання статей. Наголошуємо, що матеріали, подані в межах визначених термінів, проходять рецензування та редакційне опрацювання відповідно до прийнятих у виданні процедур.

Редакційна колегія докладає всіх зусиль для забезпечення належної якості наукових публікацій і дотримання встановлених термінів їх підготовки та оприлюднення.

Дякуємо за розуміння, співпрацю та прагнення підтримувати високі стандарти наукової комунікації.

З повагою,
Редакційна колегія науково-теоретичного альманаху «ГРАНІ»

Науково-теоретичний альманах «Грані» №4
Підписано до друку 16.11.2026
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Time New Roman.Друк цифровий.
Ум.друк.арк. 42,88. Наклад 100 пр. Зам. № 10/26
Видавництво «ГРАНІ»49044,
м. Дніпро, вул. Гоголя 20-б/32
Свідоцтво про внесення до Держреєстру ДК No 2131 від 23.02.2005
www.grani-print.dp.ua, granidp@gmail.com